

הדרכת מסעות בני נוער לפולין

הוראות לנבחן

א. משך הבחינה: ארבע שעות (ובכלל זה חצי שעה הפסקה).

ב. מבנה השאלון ומפתח ההערכה: בשאלון זה חמישה פרקים.

חלק א (בלי חומר עזר)

פרק ראשון — (2x10) — 20 נקודות

פרק שני — (15x1) — 15 נקודות

פרק שלישי — (12x2) — 24 נקודות

חלק ב (עם חומר עזר)

פרק רביעי — (13x2) — 26 נקודות

פרק חמישי — (15x1) — 15 נקודות

סך הכול — 100 נקודות

ג. הערה: בין חלק א ובין חלק ב של הבחינה תהיה הפסקה של חצי שעה.

ד. המלצה לחלוקת זמן: פרק ראשון — כ-30 דקות; פרק שני — כ-30 דקות; פרק שלישי — כ-60 דקות;

פרק רביעי — כ-60 דקות; פרק חמישי — כ-30 דקות.

אין להכניס לבחינה מכשירים אלקטרוניים לרבות טלפון נייד

כתוב במחברת הבחינה בלבד. רשום "טייטה" בראש כל עמוד המשמש טיוטה.

כתובת טיוטה בדפים שאינם במחברת הבחינה עלולה לגרום לפסילת הבחינה.

ההנחיות בשאלון זה מנוסחות בלשון זכר ומכוונות לנבחנות ולנבחנים כאחד.

בהצלחה!

חלק א – בלי חומר עזר

פרק ראשון – בקיאות (20 נקודות)

ענה בקצרה על השאלות 1-10 (לכל שאלה – 2 נקודות).

1. הצג שלושה מן הגורמים לצמיחת החסידות בפולין במאה ה-18.
2. היכן בפולין נמצאת פיאסצ'נה?
הצג שתי פעולות של האדמו"ר מפיאסצ'נה, הרבי קלונימוס קלמיש שפירא, שבהן הנהגתו הרוחנית באה לידי ביטוי:
פעולה אחת שעשה לפני המלחמה ופעולה אחת שעשה במהלך המלחמה.
3. מהי תחנת ההדרכה הנראית בתצלום שלפניך, ולמה שימש המקום בתקופת השואה?



(צילום: פני פרויד)

4. לפניך תיאור של אירוע שיכול להתרחש בזמן ההדרכה: הקבוצה שאתה מדריך צועדת ברגל לכיוון אומשלגפלאץ.
כשאתם מגיעים לרחוב ניסקה פינת רחוב יאנה פאביה II (Jana Pawla II) פונה אליך מנהלת המשלחת ומעדכנת אותך, שבגלל אירוע לא צפוי תתאפשר ההגעה לאומשלגפלאץ בין בחצי השעה הקרובה.
מה תענה לה?
5. אחד החניכים במסע כתב עבודת חקר על מקסימיליאן מריה קוֹלֶבָה.
באיזו תחנת הדרכה תבקש מן החניך לספר עליו? נמק.

6. יוון נכבשה ב־1941 וחולקה לשלושה אזורי כיבוש. מי שלט בכל אזור?
הסבר כיצד השפיעה חלוקה זו על הגורל של קהילת יהודי סלוניקי ב־1943.
7. הצג שלושה מן הקשיים והלבטים של היהודים שרצו להצטרף לפרטיזנים.
8. כאשר כבשה גרמניה את לוב נכלאו היהודים בשני סוגי מחנות: מחנות הסגר של נתיני האויב ומחנות כפייה (עבודה).
הצג שני הבדלים בין שני סוגי המחנות, וציין שם של אחד ממחנות הכפייה (עבודה) בלוב.
9. מדוע הוקם "ועד ההצלה" של הסוכנות היהודית, מתי הוא הוקם, ומי עמד בראשו? הצג שתי דרכי פעולה של "ועד ההצלה".
10. הצג שני שינויים שחלו ביחס החברה הישראלית כלפי שורדי השואה בעקבות משפט אייכמן.

פרק שני – מאמרים (15 נקודות)

ענה על אחת מן השאלות 11-12.

11. תנועות הנוער בחברה היהודית בפולין בין שתי מלחמות העולם

ענה על פי המאמר "נערים וערכי נעורים בתנועות הנוער בפולין שבין המלחמות" מאת עידו בסוק.

א. בחר בשלוש מתנועות הנוער האלה: "צוקונפט", "השומר הצעיר", "צעירי המזרחי", "בית"ר".

בנוגע לכל אחת מן התנועות שבחרת, הצג את המאפיינים של בני הנוער שהצטרפו לתנועה ואת העקרונות המרכזיים שלה. (9 נקודות)

ב. בסוק טוען במאמר כי לתנועות הנוער היהודיות, שפעלו בפולין בין שתי מלחמות העולם, היו מאפיינים משותפים. הצג שניים מן המאפיינים המשותפים האלה. (6 נקודות)

12. "הפתרון הסופי" – משמעות והחלטות

ענה על פי המאמר "המדיניות הנאצית: החלטות לקראת הפתרון הסופי" מאת כריסטופר ר' בראונינג.

א. בראונינג טוען במאמר שהשואה היא נקודת מפנה בתולדות האנושות.

הצג שני נימוקים שהוא מביא לביסוס טענה זו. (5 נקודות)

ב. על פי בראונינג, הצג שתי נקודות שיא באופוריית הניצחון של גרמניה שהשפיעו על ההקצנה של תהליך קבלת ההחלטות במשטר הנאצי לקראת הפתרון הסופי.

הסבר את ההשפעה של כל אחת מנקודות השיא שהצגת על גורל היהודים.

(10 נקודות)

פרק שלישי — מקורות (24 נקודות)

ענה על שתיים מן השאלות 13-16 (לכל שאלה — 12 נקודות).

13. פולין במאה ה־18

לפניך קטע מנאום שנשא תדאוש קושצ'יוסקו במארכס 1794 בבית הכנסת אלטעשול בקרקוב.

לא אדרוש דבר לעצמי, אני דואג למצב האומה וליושבים בה ובתוכם גם היהודים. זה מעיק על ליבי. אני תדאוש ק' נשבע בשם אלוהים לכל העם הפולני שאת השלטון שנתתם בידי לא אנצל למטרות פרטיות אלא להגנת הגבולות והבטחת עצמאות העם והבטחת החופש לכל האזרחים. הניצחון הגדול ביותר הוא הניצחון על עצמנו. אי־אפשר להציל את העם ללא ממשלה, אך הממשלה לא יכולה לפעול ללא אומן, ציות ומסירות העם. שיפור השלטון תלוי בנו עצמנו, במנהגים שלנו. צעד ראשון להסרת הכיבוש הוא האומץ להרגיש חופשי. צעד ראשון לניצחון הוא הכרה בכוחות עצמך. זה הזמן שבו צריך להקריב הרבה כדי להציל הכול. רק הנאמנות לאנושי עושה מאיתנו אנשים.

(א' בובינסקה, א' דנציג, י' בקר וי' קרצנר [עורכים], **מפגשים — מפגשי נוער ישראל-פולין**,

משרד החינוך ויד ושם, 2008, עמ' 40)

א. הצג את הרקע ההיסטורי לנאומו של קושצ'יוסקו. בתשובתך התייחס לחולשותיה של פולין בתקופה זו. (6 נקודות)

ב. מה אפשר ללמוד מפנייתו ומדבריו של קושצ'יוסקו **בקטע זה** על תפיסתו בנוגע למקומם של היהודים בחברה הפולנית?

הסבר באמצעות שלוש דוגמאות. (6 נקודות)

14. **גרמניה הנאצית והיהודים בשנים 1933-1935**

א. ציין אחד מן החוקים שחוקקו הנאצים בשנים 1933-1935, והסבר כיצד דימוי היהודי באידאולוגיה הנאצית בא לידי ביטוי בחוק זה. (3 נקודות)

ב. לפניך שני מקורות (קטע ממאמר ומכתב) משנת 1933, המייצגים שתי תגובות של יהודים בגרמניה על מדיניות הנאצים כלפיהם.

השווה בין שתי התגובות. בהשוואתך התייחס למחבר, לקהל היעד, לאירוע ההיסטורי המוזכר במקור, למסר העיקרי שבמקור ולתפיסה של כל מחבר את המצב בגרמניה. (9 נקודות)

מתוך מאמרו של רוברט ולטש: "שואהו בגאון, את הטלאי הצהוב"

[...] עניינו הוא לדבר על הצד המוסרי. ככל שגם מרבים כיום לדבר בבעיה היהודית, הרי איש זולתנו לא יכול לבטא מה שמתחולל בנפשם של יהודי גרמניה, ומה שיש לומר מנקודת מבט יהודית בקשר למאורעות. היהודים אינם יכולים לדבר היום אחרת אלא בתור יהודים. כל השאר חסר משמעות... טעותם הפטלית של יהודים רבים, כי ניתן לייצג אינטרסים יהודיים תחת מסווה אחר, סולקה. יהדות גרמניה למדה ב־1 באפריל לקח, שהעמיק לחזור בה הרבה יותר ממה שמניחים אפילו אויביה המושבעים והצוהלים היום.

אנו חיים בזמן חדש, המהפכה הלאומית של העם הגרמני היא סימן ברור לחלוטין, שעולם המושגים הישן התמוטט. עובדה זו עלולה להיות מכאיבה לרבים, אך בעולם זה יכול להתקיים רק מי שרואה את פני המציאות כמות שהם. אנו עומדים בעיצומה של תמורה כבירה בחיים הרוחניים, הפוליטיים, החברתיים והכלכליים. דאגתנו היא: כיצד מגיבה היהדות? ה־1 באפריל 1933 יכול להיות יום של התעוררות ותחייה יהודית, אם היהודים ירצו בכך. אם תהיה ליהודים בשלות וגדולה פנימית, אם היהודים אינם כאלה, כפי שהם מתוארים על ידי אויביהם.

היהדות המותקפת חייבת להגיע לידי תודעה עצמית.

גם ביום זה של התרגשות חזקה ביותר, כאשר רגשות סוערים ביותר מרעידים את ליבנו לנוכח מחזה חסר תקדים של נידוי כללי של האוכלוסייה היהודית כולה במדינה תרבותית גדולה, עלינו לשמור בראש ובראשונה על דבר אחד: שיקול דעת. עם זאת שאנו עומדים אובדי עשתונות אל מול המתרחש בימים אלה, אסור לנו בכל זאת להתייאש ועלינו למסור דין וחשבון לעצמנו ללא כל אשליה עצמית. בימים אלה יש להמליץ שהיצירה שעמדה ליד עריסתה של הציונות, "מדינת היהודים" לתאודור הרצל תופץ במאות אלפי עותקים בין יהודים ולא־יהודים...

היום מאשימים אותנו, כי בגדנו בעם הגרמני; העיתונות הנציונליסטיאליסטית מכנה אותנו "אויבי האומה" ואנו חסרי אונים מול האשמה זו. אין זו אמת, שהיהודים בגדו בגרמניה. אם בגדו במשהו, הרי שבגדו בעצמם, ביהדותם. מאחר שהיהודי לא נשא בגאווה את יהדותו כלפי חוץ, מאחר שהתחמק מהבעיה היהודית, הוא נעשה בכך שותף לאשמת השפלת היהדות.

(י' ארד, י' גוטמן וא' מרגליות [עורכים], **השואה בתיעוד**, יד ושם, תשל"ח, עמ' 47-48)

(שים לב: המכתב בעמוד הבא.)

**הצעת "הברית הארצית של חיילי החזית היהודים"
לשילוב היהודים המתבוללים ברייך הגרמני**

19/10/1933

לכבוד

ד"ר לאמרס Lammers

מזכיר מדינה במשרד הקאנצלר

ברלין

אדוני, מזכיר המדינה הנכבד!

על יסוד שיחתי עם אדוני רב החסד, שהתקיימה ב־28 באפריל, נטלתי לעצמי את הרשות לפנות בכתב אל האדון הקאנצלר ולהביע בפניו בקשות ומחשבות ביחס להשתלבותם של יהודי גרמניה במדינה הגרמנית. בכתב זה הבעתי את רצונה הכן של בריתנו לשרת את העם הגרמני ואת המדינה הגרמנית, וניסיתי לתאר את הדרך העשויה להוביל למטרה זו. לנוכח המצב שנוצר במדיניות החוץ של הרייך הגרמני, אחרי שגרמניה עזבה את חבר הלאומים ואחרי שמשלחת גרמניה בוועידה לפירוק הנשק קיבלה הוראה לעזוב מוסד זה, רואה אני צורך להביע את הסכמתה הנלהבת של בריתנו לצעד נמרץ זה, אשר יפתח סוף־סוף בפני גרמניה אפשרויות חדשות להשגת שוויון זכויות. כפי שהצהרתי בזמנו – כי בריתנו תעמיד את כוחותיה לרשות ממשלת הרייך – כך גם היום יש ברצונם של חברי בריתנו להעמיד את עצמם לרשות ממשלת הרייך. רצונם הוא – כמו לפני 19 שנים – לסכן את חייהם למען המולדת, אם נדרש הדבר כצו השעה.

בקשתי אל אדוני רב החסד היא להעביר לידי אדון הקאנצלר את הצהרת האמונים שלנו ואת נכונותנו לפעולה.

בכבוד רב ובהכנעה גמורה

ד"ר לבנשטיין סרן (מיל')

יושב ראש הברית

(י' ארד, י' גוטמן וא' מרגליות [עורכים], **השואה בתיעוד**, יד ושם, תשל"ח, עמ' 63)

15. תרבות בצל המוות

א. מדוע בחרו הגרמנים לשלב מוזיקה בחיי היום-יום במחנות? הבא שלוש סיבות ודוגמה אחת להתנהלות הזאת. (5 נקודות)

ב. את הקטע הביוגרפי שלפניך כתב ההיסטוריון דב קולקה, ניצול אושוויץ.

בתוך צריף הילדים היה מנצח של מקהלות. שמו – כך זכור לי – היה אימרה. איש גדול, גדל ממדים. הוא כינס מקהלת ילדים וערכנו חזרות. אינני זוכר אם גם הופענו. [...]

אני זוכר בעיקר יצירה אחת ששרנו, וזכורות לי גם המילים. הן עסקו בשמחה ובאחוות כל בני האדם, והן לא עשו עלי רושם מיוחד.

[...] כחצי שנה לאחר מכן, כשהמחנה כבר מזמן לא היה קיים, רוב אסיריו כבר נשרפו או נשלחו כעבדים לרחבי הרייך, ומן הנערים נשארו רק כמה עשרות ועברנו למחנה הגברים, מחנה העבדים הגדול, הגיעה אלי בדרך לא דרך מפוחית פה. למדתי לנגן בה וניגנתי דברים שעלו על דעתי ובתוך כך גם אחת מאותן המנגינות ששרנו במקהלת הילדים.

[...] אני מנגן את המנגינה הזאת באחד מרגעי השקט והשלווה הנדירים באותו מחנה, ואסיר יהודי צעיר מברלין ניגש אליי – אני הייתי אז ילד בן אחת-עשרה – ואומר: "אתה יודע מה אתה מנגן?" ואני אומר לו: "תראה, מה שאני מנגן זו מנגינה ששרנו במחנה ההוא – שכבר איננו". הוא הסביר לי אז מה אני מנגן ומה שרנו שם ומהי המשמעות של המילים האלה. אני חושב שניסה גם להסביר לי את האבסורד הנורא הזה, את הפליאה הנוראה הזאת, ששיר תהילה לשמחה ולאחוות העמים, ה"אודה לשמחה" של שילר מהסימפוזיה התשיעית של בטהובן, מושמע מול המשרפות של אושוויץ. [...]

כאשר התבררה לי לאחר מכן זהותם של שילר ובטהובן התחלתי לתהות, ומאז אני תוהה, על הסיבות ועל הפשר של ההחלטה הזאת של אותו מנצח, אותו אימרה.

(א"ד קולקה, נופים ממטרופולין המוות, משכל [ידיעות ספרים], 2013, עמ' 46-48)

מדוע לדעתך החליט המנצח אימרה לערוך חזרות עם מקהלת ילדים במחנה על היצירה "אודה לשמחה"?

הבא שלוש סיבות, ובסס את תשובתך על הקטע. (7 נקודות)

16. **ההנהגה הרבנית בשואה – אתגרים והתמודדויות**

- א. הצג שלוש אתגרים שהיו לרבנים בגטאות לפני "הפתרון הסופי". (3 נקודות)
- ב. לפניך שני קטעים שאפשר ללמוד מהם על מורכבות ההכרעה בדילמת השילוחים.

הסבר את המורכבות הזאת על פי כל אחד מן הקטעים. בתשובתך התייחס לעמדת הרב (או הרבנים) ולעמדת יושב ראש היודנראט בדילמת השילוחים, וכן למערכת היחסים בין הרב ובין יושב ראש היודנראט. (9 נקודות)

גטו וילנה

מתאר קלמן פרבר: "בשכנות לדירתי בגטו התגוררה משפחת תנחום, בעלי בית מרקחת לשעבר. משפחה זו מיוזדת הייתה עם משפחת הרב ר' מנחם מנדל זלמנוביץ, שאף היא גרה באותו רחוב. בגטו נשאר הרב הזקן יחידי מכל משפחתו. הוא, עם הרב פילבסקי וחתנו הרב יצחק קורניק והרב ישראל גוסטמן, היו ארבעת הרבנים שנשארו מכל הרבנים בעיר וילנה... בחורף תש"ב (1942) שפך הרב [זלמנוביץ] את מר ליבו בבית ידידיו, כמסיח לפי תומו אמר: 'אינני מבין מה רוצה הקומנדנט [ראש היודנראט בגטו] יעקב גנס, הוא בא אלי ושואלני: האם מותר למסור יהודים נכים, זקנים וחולים לגסטפו, תמורת הבטחה שעל ידי זה יחסו על יהודי הגטו? הוא רוצה ממני היתר למסור יהודים להורג, כדי להציל אחרים, צעירים ובריאים הנמצאים בגטו. אמרתי לו, איך תבקש ממני להתיר דבר שהתורה אסרה, האינך יודע שאין להבדיל בין דם לדם, בין זקן לצעיר? הבאתי לפניו את דברי הפוסקים, הרמב"ם והאחרונים, והוא בשלו – היתר הוא מבקש! אינני מבין על שום מה נחוץ לו ההיתר? האם בלעדי לא יכול לבצע את מה שהוא רוצה, תמהני! והרב הישיש המשיך ואמר: 'מתוך שיחה זו הבינותי שמצפוני של גנס אינו נותן לו מנוח וברצוני להשקיטו'."

(א' פרבשטין, **בסתר רעם**, מוסד הרב קוק, תשס"ה, עמ' 164-165)

גטו לבוב

חבר הרבנים החליט לשגר משלחת לראש היודנראט, ד"ר הנריק לנדסברג. במשלחת השתתפו: הרב ישראל וולפסברג, הרב משה אלחנן אלתר, הרב ד"ר קלמן חאמיידס (חמודות) והרב ד"ר דוד כהנא. הרב כהנא מספר: "חיוור היה ועייף לנדסברג ובפניו ניכרו בעליל סימני המאבק הפנימי האיום. האיש בעל השליטה העצמית היתרה הפגין עתה עצבנות ופיזור נפש. ניגשנו ישר לעניין. בשעה כה קשה חובתנו להפנות את תשומת ליבו של היושב ראש בקובץ יהודי כה גדול כלבוב, לאחריות העצומה שהוא מטיל על מצפוני עם קבלת פקודותיהם של הגרמנים... כשיבואו שונאינו ויאמרו 'הוציאו לנו אחד ונהרגנו ולא נהרוג את כולכם',* מוטב שימותו כולם ולא ימסרו נפש אחת מישראל ביד השונא. כך פוסקת ההלכה. הדברים פגעו בו קשה... נרגז התפרץ: 'רבותי, סוברים אתם בוודאי כי אנו לפני מלחמה ואתם באים אל יושב ראש הקהילה הדתית? אנו חיים היום בזמנים אחרים לגמרי וקהילתנו איננה עוד קהילה דתית, אלא מכשיר מוציא לפועל של הגסטפו'."

(א' פרבשטין, **בסתר רעם**, מוסד הרב קוק, תשס"ה, עמ' 165)

* על פי הרמב"ם, הלכות ייסודי התורה, פרק ה', הלכה ה'.

חלק ב – עם חומר עזר

פרק רביעי – אתרי הדרכה (26 נקודות)

ענה על שתיים מן השאלות 17-19 (לכל שאלה – 13 נקודות).

17. מיידנק

א. ציין את מיקומו הגאוגרפי של מחנה מיידנק, וכן מתי הוקם המחנה, מתי הוא שוחרר, ומי שחרר אותו.

(3 נקודות)

ב. עיין בנספח שבו תצלומים של שתי תחנות הדרכה במחנה מיידנק, וציין מה הן שתי התחנות האלה.

בכל אחת מן התחנות עליך לדון בשניים מן הנושאים שלפניך, ובקשר של כל נושא לתחנת ההדרכה (סך הכול – ארבעה נושאים).

– ייעודי המחנה

– סגל המחנה

– הכאוס שאפיין את המחנה

– חיי היום-יום במחנה

– המחלוקת בנוגע למספר הנרצחים במחנה

(10 נקודות)

18. טיקוצ'ין

עליך לתכנן סיור בעיירה טיקוצ'ין.

א. בחר באחד מן הנושאים: יחסי יהודים-פולנים או הנצחה וזיכרון.

ציין שתי תחנות הדרכה בעיירה שבהן תדון בנושא שבחרת.

הסבר כיצד תעורר דיון בנושא שבחרת בכל אחת מן התחנות שצינת, והצג את הנקודות העיקריות בדיון. (8 נקודות)

ב. הסבר כיצד תשלב בתחנת הדרכה אחת בעיירה את סוגיית גורלה של הקהילה היהודית המקומית בשלבים השונים של מלחמת העולם השנייה. (5 נקודות)

19. לודז'

א. בבית העלמין בלודז' עליך לבחור בשלוש תחנות הדרכה המייצגות שלוש תקופות:

טרום המלחמה, זמן המלחמה ותום המלחמה.

ציין את שמותיהן של התחנות ונמק את בחירותיך. בכל אחת מן התחנות הצג את הנקודות העיקריות שתדון בהן. (6 נקודות)

ב. בסיור בגטו לודז' הנחה אותך ראש צוות ההדרכה לדון בסוגיית הגעת יהודי המערב לגטו לודז' ובסוגיית הישרדותו של הגטו.

ציין שתי תחנות הדרכה שבהן תדון בסוגיות אלה (תחנה אחת לכל סוגיה), ונמק את בחירותיך. הצג את הנקודות

העיקריות בכל אחת מן הסוגיות. (7 נקודות)

פרק חמישי — סוגיות רוחב (15 נקודות)

ענה על אחת מן השאלות 20-21.

20. נשים פורצות דרך

תהליכי מעבר ממסורת לקדמה בשלהי המאה ה־19 ובתחילת המאה ה־20 באים לידי ביטוי בחייהן של נשים פורצות דרך בפולין.

א. הסבר כיצד שניים מתהליכי המעבר האלה באים לידי ביטוי בחייה ובפעילותה של אסתר רוחל קמינסקה. (6 נקודות)

ב. בחר באחת מן הנשים: לובה בלום-ביליצקה או שרה שנירר. הסבר מדוע היא הייתה פורצת דרך בחברה היהודית בתקופה זו. בסס את תשובתך על שני נימוקים. (4 נקודות)

ג. ציין תחנת הדרכה אחת שבה הייתה בוחר לדון בכל אחת מן הנשים שכתבת עליהן בסעיפים א ו־ב (סך הכול — שתי תחנות). נמק את בחירותיך. (5 נקודות)

21. ההיבט הכלכלי ביחסים בין היהודים ובין הפולנים

א. מתי פורסם כתב הזכויות של קאליש, מי פרסם אותו, ומה הייתה מטרתו? (4 נקודות)

ב. — ציין את תחומי העיסוק האופייניים ליהודי פולין מן המאה ה־13 עד תחילת המאה ה־18, והסבר כיצד השפיעו עיסוקים אלה על דימוי היהודים בעיני הפולנים.

— תאר את תרומת היהודים לכלכלת פולין בתקופה זו. (6 נקודות)

ג. מדוע התארגנו הפועלים היהודים במסגרת ה"בונד" ולא הצטרפו לארגונים הסוציאליסטיים הפולניים בתקופה שבין שתי מלחמות העולם? הבא שלוש סיבות. (5 נקודות)

בהצלחה!